

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van **Dr. K. Schilder, Dr. C. Tazelaar en Prof. Dr. J. Waterink**

Medewerkers: Dr. H. A. van Andel, Solo; Dr. R. E. van Arkel, Utrecht; Dr. Henry Beets, Grand Rapids; Dr. C. Bouma, 's Gravenhage; Dr. K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr. F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr. T. Hoekstra, Kampen; Dr. G. Keizer, De Steeg; Dr. B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr. S. O. Los, 's Gravenhage; Dr. J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr. F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr. D. Postma, Burgersdorp (Zuid-Afrika); Dr. A. Ringnald, Soerabaia; Dr. J. C. Rullmann, Wassenaar; J. Strikwerda, Dolkum; Dr. J. Thijs, Zwolle; Dr. J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr. D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr. J. de Vries, Tilburg; Dr. J. D. Wielenga, Franeker; Mr. J. A. de Wilde, 's Gravenhage.

Stukken voor de Redactie zende men aan den secretaris der Redactie:
Dr. C. TAZELAAR, 2e Const. Huygensstr. 77, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f7.50 en voor Ned.-Indië f6.— per jaar.
Advertentiën: 35 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Ons geloof en onze intellectuele moeilijkheden. II. — Uit de Schrift: Een gemengd huwelijk. (2 Kron. 21:5, 6.) — Kerkelijk Leven: De Wet van God en het moderne leven. III. Veroordeelde steun? — Literatuur en Kunst: Roomsche stemmen over het huwelijksprobleem. — Pop. Wet. Schetsen: Het Chiliasm en het Oude Testament. XXII. — Geestelijke Adviezen: Esperanto. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Organisatie van den Arbeid. II. — Perschoonw. — Kerknieuws.

HOOFDARTIKEL

Ons geloof en onze intellectuele moeilijkheden. II.

In ons eerste artikel trachtten we aan te geven, wat we op het oog hebben met die zoogenaamde intellectuele moeilijkheden, die niet het minst voor vele jongeren in onze dagen zulke ernstige struikelblokken vormen met betrekking tot hun geloof. Welnu, welke houding hebben wij nu als ouders of opvoeders en leiders van onze jonge mensen hier tegenover aan te nemen? Welken weg dienen wij nu in te slaan om ze het best uit deze moeilijkheden uit te helpen?

Alvorens een positief antwoord op deze vragen te geven, lijkt het ons niet ondienstig een oogenblik te luisteren naar antwoorden, zooals die van verschillende zijden gegeven worden, maar die, naar ons oordeel, als onbevredigend moeten worden afgewezen.

Vooreerst zijn sommigen geneigd om al zulke moeilijkheden zoo maar zonder meer rustig op zij te zetten en hen, die er mee zitten, te raden maar hetzelfde te doen.

Dat komt soms, omdat men er zelf weinig of niets van begrijpt, omdat men in eigen leven, of door gelukkige kinderlijke eenvoudigheid, of door zeer funeste oppervlakkigheid, van geen moeilijkheden afweet.

Maar dat is het niet altijd. Veelal hangt dat ook samen met de kijk, die men heeft op het geestelijk leven, liever gezegd, met de beschouwing, die men huldigt ten opzichte van het geloof.

Gelooven ziet men soms nog maar al te veel, in dien intellectualistischen geest, als alleen verstandelijk toestemmen van een waarheid of liever nog, van een bepaald samenstel van waarheden, ons in den Bijbel geleerd en door de Kerk beleden. En dat toestemmen heeft dan ook eenvoudig blindelings te geschieden. 't Is waar, wat de Bijbel ons zegt en wat de Kerk belijdt, bevat wel veel wonderlijks, waar ons verstand niet bij kan, dat tegen de menschelijke redeneering zonder meer indruischt, waar wij ook als ouderen geen raad mee weten. Maar dat geeft ons in het minst geen vrijheid om met onze vragen, laat staan met onze bedenkingen, daar tegenover te treden. Als gelooften hebben we gewoon te buigen en te aanvaarden en alle vragen, die bij ons opkomen, in geloovige onderworpenheid meteen terug te dringen en het zwijgen op te leggen.

Daar is b.v. de vraag, hoe deze wereld is ontstaan. Ten aanzien daarvan hebben we als christenen met wat de wetenschap leert, niets te maken. Zoogenaamde getuigenissen van biologie en geologie zeggen hier niets, zijn bovendien onderling voortdurend met elkaar in strijd. En we hebben ze als christenen ook hoegenaamd niet nodig. Genesis 1 en 2 vertellen ons, hoe God eenmaal de wereld geschapen heeft en daarmee hebben we genoeg te nemen, wat ons niet duidelijk is rustig overlatend, tot het God belieft ons klaar inzicht te geven.

Of daar heeft men de vraag, waarom voor den genen mensch het leven zoo totaal anders is dan voor den ander en sommigen het hier in deze wereld zoo allerverschrikkelijkst moeilijk hebben. Die vraag hebben wij menschen niet te stellen.

De Bijbel zegt, dat God recht is in al Zijn weg en werk en dat moet ons genoeg zijn.

Dat is één houding, die men tegenover wie met zulke intellectuele moeilijkheden te kampen hebben, kan aannemen. Er is ook een andere houding, die er in zekeren zin juist tegenover staat. Hier dringt men de vragen niet opzij, maar probeert men ze te beantwoorden. Hier zegt men niet cru: „zoo is het, en daarmee uit,” maar zoekt men een harmonie, die — dat zeggen we er aanstonds bij — in den regel dan wel wat goedkoop uitvalt, waarbij men het wel goed bedoelt en echt hoopt de menschen uit de moeilijkheden te helpen, maar doorgaans lijkt de oplossing mooier dan ze is.

Dat vindt men, wat de vragen van geloof en wetenschap betreft, in vele populair-apologetische geschriften van Roomsche zoowel als van Protestantische zijde. De resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek zouden het ons onmogelijk hebben gemaakt langer in God te gelooven? Geen kwestie van; integendeel, allerlei in de natuur rondom ons kan veeleer als bewijs voor het bestaan van God worden aangemerkt.

En dergelijk staat men ook tegenover de raadselen van het leven. Oogenblikkelijk heeft men daarvoor de oplossing gereed. Dat anderen, soms tot bijna waanzinnig-worden toe, daarmee worstelen en toch er niet uit komen, begrijpt men niet. Het is toch alles zoo duidelijk. In het levensleed hebben we, zoo meent men met de vrienden van Job, te doen met een straf van God voor bepaalde zonden. En in al de ellende, waarvan onze wereld zoo vol is, gaat het om de openbaring van Gods wrekende gerechtigheid.

Ook deze beschouwing is, evenals de vorige, door en door intellectualistisch. Alleen, terwijl op het eerste, meer autoritaire standpunt, geloof neerkwam op onderwerping van de rede aan het een of andere uitwendige gezag, is het hier omgekeerd, komt het geloof hier veel meer op redelijke argumentatie te rusten, gelooft men hier slechts, voorzoover men begrepen heeft.

Geheel anders staat het nu met een derde houding, die veelvuldig met betrekking tot de zoogenaamde intellectuele moeilijkheden wordt aangenomen. Hier legt men niet als in het eerste geval, aan de vragen het zwijgen op en zoekt men evenmin in goedkope harmonistiek zijn heil. Maar inplaats daarvan laat men de vragen ten volle recht weervaren, echter alleen zóó, dat men niet poogt ze op te lossen, maar ze open laat.

Dat kan nog weer uit tweeërlei overtuiging voortkomen. In de eerste plaats hangt dat soms samen met de scherpe scheiding, die men in den mensch maakt tusschen intellect en gemoed. Die beide, zoo beweert men, staan geheel los naast elkaar, en de religie, het geloof heeft alleen op het laatste betrekking, zetelt alleen in het gemoed.

Die opvatting vindt men vaak in vele zoogenaamde ethische kringen, juist gezegd, in de kringen van de ervarings-theologie. Voor niets is men daar op religieus gebied zóó bang als voor het intellectualisme, de verstandsheerschappij. Geloof, zoo verklaart men het in het voetspoor van Schleiermacher, geloof is niets anders dan religieuze ervaring en geloofs-zekerheid is in den meest volstrekten zin gevoels-zekerheid.

Een uitgesproken voorstander van dit standpunt is Dr. Stegenga in zijn boek over „Twijfel”. In het geloof hebben we, volgens hem, slechts zekerheid omtrent onze eigen innerlijke beleving. Maar in dat gevoel zijner zekerheid „weet” de religieuze mensch meer dan alle filosofen en theologen te zamen. God zelf dringt zich in Zijn overweldigende werkelijkheid aan het gemoed op, waardoor daar de verborgenste krachten van het innerlijk leven worden losgemaakt en in beweging gebracht.

Maar omdat het geloof hier zoo geheel in de gevoelsfeer wordt geplaatst, heeft het met weten in theoretischen zin, met vragen van wereld- en levensbeschouwing niets uit te staan.

Als men maar in het diepst van zijn ziel zich met Jezus verbonden mag weten, als men maar

smaken mag de zalige genieting van Zijn nabijheid, als men maar (zooals Schleiermacher zelf het heeft uitgedrukt) mag kennen het verrukkelijke van de bruidsomhelzing met het Oneindige, wat geeft het dan, of er allerlei vragen voor ons blijven staan, of we wel eens geslingerd worden door twijfel aangaande den Bijbel of aangaande allerlei in het leven en de wereld rondom ons? Dat deert het geloof niets. Dat hoeft zijn zekerheid ook zelfs geen oogenblik aan het wankelen te brengen. Daarvoor kan men, als men dat verkiest, rustig langs den weg van wetenschap een uitweg trachten te vinden. Maar ook al vindt men dien niet of niet aanstonds, daar is men geestelijk niets minder om.

Tegenover deze beschouwing der ervarings-theologen stellen echter vooral de Barthiaansche geörienteerden in onzen tijd het nog wat anders. Volgens hen is het maar niet zóó, dat gelooven en weten volstrekt niets met elkaar te maken hebben, dat er heel goed toch geloof kan zijn, al is men theoretisch nog lang niet met alle vragen gereed. Het geloof leeft, zooals zij beweren, zelfs volstrekt en uitsluitend in de sfeer van de paradox, van het schijnbaar tegenstrijdige. Het is m.a.w. zonder meer het omgekeerde van weten.

Ons weten, óók ons zoogenaamd Christelijk weten, acht Barth eigenlijk ongeloof, hybris, slecht-menschelijke overmoed. En gelooven, dat is daartegenover vóór alles weten, dat wij niets weten.

M.a.w. hier is het weer niet erg, dat een geloovige nog met allerlei onopgeloste vragen zit en telkens weer op allerlei punten moet eindigen met de bekentenis van zijn onmacht om een antwoord te vinden. Hier is dit juist het karakteristieke van den echt-geloovigen, dat het ontoereikende van al de tot dusver bekende antwoorden voor hem aan het licht is getreden, dat geen enkele oplossing voor hem anders dan slechts zeer voorloopige betekenis heeft, ja, dat alles, zonder meer alles voor hem vraag geworden is en het raadselachtige de eigenlijke sfeer is, waarin hij leeft; zooals Barth en zijn medestanders niet moe worden te verklaren: gelooven is inzicht hebben in de volstrekte problematiek van wereld en leven.

Neem b.v. de kwestie van geloof en wetenschap; die twee blijven hier voor den geloovigen per sé ten eeuwigen dage onverzoend tegenover elkander staan en wat de een zegt, weersprekt absoluut het getuigenis van den ander.

Of neem het vraagstuk van den Bijbel; hier moet juist voor den geloovigen alles aan de meest radicale kritiek worden prijsgegeven, opdat zoo duidelijk worde, dat óók voor den Bijbel geldt het oordeel: „menschelijk, al te menschelijk” en opdat, als door de critiek alles daar op losse schroeven is komen te staan, te beter het Woord Gods daarin, maar nu ook zuiver en alleen als Woord Gods door ons gehoord worde.

Of neem het vraagstuk van de theodicee of het Godsbestuur in verband met de wereldraadselen; hier blijft voor den geloovigen het laatste woord, dat God een God is, die in de donkerheid woont en dat, hoe langer en hoe beter men het leven kent, men des te meer ook voor het huiveringwekkende levensmysterie zal gaan terugbeven.

G. B. W.

UIT DE SCHRIFT

Een gemengd huwelijk.

Twée en dertig jaar was Joram ond toen hij koning werd en hij regeerde acht jaren te Jeruzalem.

En hij wandelde in de weg der koningen Israels, gelijk als het huis Achabs deed; want hij had de dochter Achabs tot een vrouw; en hij deed wat kwaad was in de ogen des Heeren.

2 Kron. 21:5, 6.

Daar is nu weer de invloed van de vrouw te lezen in de Heilige Geschiedenis.

De twee mensen, die in het leven van een iemand van zoo groote beteekenis zijn, die twee zijn de moeder en de vrouw. De moeder heeft een sterke invloed op de ziel van haar kind. Het kind groeit als het ware op tegen zijn moeder. Daar leert het den Heere misschien vreezen. Of misschien is die moeder de gids op het verkeerde pad.

De tweede vrouw, die iemand ontmoet, is de levensgezellin, die het man geworden kind zich later kiest. En ook die tweede vrouw heeft op zijn leven en op zijn ziel groote invloed. Een invloed, die zich niet begrenzen laat tot het huiselijke en het maatschappelijke leven, maar die zich uitstrekt tot de sfeer der Religie, en die gezien wordt op het terrein van de dienst van den levenden God.

Zie het aan Joram. Als zoon van den reformator Josafat, den vromen koning, zal hij wel een vrome moeder hebben gehad. Maar haar naam weten we niet meer. En haar werk is te niet gedaan door die andere vrouw, die daarna in het leven van Joram is verschenen: Athalia, zijn vrouw.

Athalia is een vrouw van sterke wil en energie. Ze weet wat ze wil. En ze is even doortastend als haar moeder Izébel. Door niets laat ze zich van haar doel afbrengen. Ze zal de lijnen in het huiselijk en zelfs in het staatkundig leven wel uitstippelen; en dan heeft haar man Joram niets te doen dan te volgen en ja te zeggen op wat zijn vrouw heeft gedeclareerd.

Zoo wordt Juda en Jeruzalem met goddeloosheid vervuld. Wat men daarvan in het verhaal van den Kroniekschrijver leest, spreekt in zijn ontzetting duidelijke taal. Het gewaagt van afgoderij. Van zonde. Van moord en doodslag. Van sterk verval van de dienst des Heeren en een openbaar dienen van Baäl op de bodem, aan den God der vaderen en des Verbonds gewijd.

Deze Athalia nu is de vrouw van Joram. De tweede vrouw die in zijn leven verschijnt. En hoe doet het nu Joram, de prins uit het huis van David, tegenover de vreeselijke invloed van Athalia? O, de Kroniekschrijver vermeldt het met sobere ernst: „Hij deed wat kwaad was in de oogen des Heeren“.

En zeg nu niet, dat dat ook wel zou zijn geschied, als hij met een vrome vrouw was gehuwd geweest. Want dat is niet zoo. Ik weet wel, dat zeggen de menschen vaak, om te vergoelijken hun zonde en hun ongeoorloofd gedrag. Maar het is tegen het Woord.

Dat Woord volgt u niet na bij deze logische redeneering. Dat Woord heeft óók een logika, maar een andere. Het zegt, dat Joram wandelde in de wegen der koningen Israëls; de wegen der zonde; de weg van de dienst der Baäl's. „Want de dochter Achabs was hem ter vrouw geworden“.

„Want“. Hoort ge wel de logika Gods in dat vreeselijke woord? Hij diende de afgoden en de zonde, want er is een wet in de zonde door God gelegd; die met haar dienaars en dienaressen een verbond sluit, gaat haar weg op en wordt aan haar overgeleverd.

Hij week af van de weg, in het ouderlijke huis hem telkens voorgehouden, want de vrouw heeft hem verleid. Want de invloed der tweede vrouw bleek sterker dan die der eerste. De goddelooze vrouw was sterker factor voor Joram dan de vrome moeder was geweest.

De geschiedenis van Joram repeteert zich eindeloos. Door al de eeuwen heen staat soortgelijke geschiedenis geschreven in de annalen van de menschengeschiedenis.

Van kinderen uit Godvreezende gezinnen, die later afwijken door de invloed van de tweede vrouw, die in hun leven verschijnt. Van vader en moeder hadden ze geleerd en gezien, dat den Heere te dienen het leven van het leven is. Dat de genade van onzen Heere Jezus Christus het leven rijk maakt en blij.

Maar toen kwam de andere vrouw in hun leven. Het was een vrouw die ver van God leefde. Die de zonde en de wereld lief had. En men zag later, dat het kind van vrome ouders mee afgleed met zijn vrouw, die hem tot een gids op het pad ten verdere geworden was. Verwonder u niet, lezer, over het dagelijks te constateeren feit, dat er van de geloovige partij in het huwelijk, dat is, het huwelijk van een geloovige met een ongeloovige, zoo weinig terecht komt. Dat het verbondskind, gehuwd met een ongeloovig meisje, in de regel mee afdrijft. Want de vrouw is de sterke factor, die als een uitgestoken Satanshand hem met zich ten verdere leidt.

Kom nu toch niet met uw tegenredeneeringen. Met uw vrome praat, dat men misschien voor die ongeloovige vrouw nog wel eens ten zegen zou kunnen worden. God redeneert anders; vreeselijk logisch, met dat „want“ dat er in Jorams geschiedenis geschreven staat ter verklaring, hoe het kwam, dat hij het pad der zonde is opgegaan.

En die logika Gods is meteen die der feiten en der ontzettende werkelijkheid. Ziet ge ze niet in de kring der menschen, die ge kent, dat God gelijk krijgt tegenover al het redeneeren van de menschen? Kent ge ze niet, die afgleden met hun ongeloovige vrouw? En als dan later misschien iemand de geschiedenis hoort van een vroeger

bondskind, dat nu nergens meer „aan doet“, dan komt de verwonderde vraag, hoe het toch kwam, dat hij zoover was weggeleden. Tot een ander misschien het raadsel ontsluit zal door te zeggen: „Het is te verstaan, want zijn vrouw...!“

Onder al hetgeen waarvoor God eeuwig in de hemel wordt gedankt, behooren ook twee vrouwen: een Godvreezende moeder, die het kind tot Jezus bracht, en een vrome vrouw, die haar man tot hulpe was en hem in de strijd des geloofs heeft gesterkt.

En onder de eeuwige wanhoopsconflicten der hel is ook dit, dat vervloekt worden moeders, die haar kinderen hebben teruggehouden van den Zaligmaker; en vrouwen die haar mannen tot gids op dit pad naar het verderf zijn geweest.

Jonge lezer, uw moeder hebt ge niet zelf gekozen. Gods bestel heeft u haar beschikt. Maar uw vrouw kiest ge zelf.

Koopt ge reeds als vrouw een meisje, waarvoor ge later en nu den God des Verbonds danken kunt?

Het zal toch niet een vrouw zijn, die nu openlijk of verholen blij geeft, te wijken van den weg Gods; voor wie ge nu nog in uw hopen vrome wenschen en spreken hebt, door Satan zelf u ingefluisterd, en van wie ge u later eeuwig verwijten moest, dat ge een verkeerde keuze hadt gedaan?

C. B.

KERKELUK LEVEN

De Wet van God en het moderne leven. III.

Dit anti-theonome, autocratische stempel, dat het moderne leven zoo karakteristiek typeert, wordt nu voorts door een samenloop van allerlei omstandigheden nog versterkt en verdiept. Evenals in de dagen van de Renaissance is onze tijd een tijd van uitvindingen en ontdekkingen, die, in waarde en beteekenis wel ver beneden die van de 15e en 16e eeuw blijven, maar die toch op zichzelf belangrijk genoeg zijn om ze hier te laten meetellen. Boeken zijn te vullen met de beschrijving van de rijkdommen, waarmee de vondsten van de wetenschap en de wonderen van de techniek gedurende de laatste decennien ons leven hebben verrijkt. Nauwelijks hebben wij ons over het eene verbaasd of een nieuwe verrassing wacht ons in nog ongelooflijker vindingen. Kan het ons daarbij verwonderen, dat de mensch zich almeer onafhankelijk gaat voelen en zich al minder kan voegen onder de tucht van een autoritair gezag?

Zeker — ook het moderne leven wil wetten en normen; het wil, als geheel genomen, volstrekt niet a., nog minder immoreel zijn: de moderne mensch kent wel terdege zijn zedelijk zelfrespect en werpt voor nog zooveel zijn goeden naam niet weg.

Maar dan moeten dat wetten zijn, die empirisch-inductief (ook de inductieve methode is een kind van het humanisme) uit de verschijnselen van het leven zelf worden opgespoord en zoo als normen gedeclareerd.

Vooral de psychologie kan hier haar diensten bewijzen. Het is maar gelukkig, dat deze jonge tak van wetenschap ook in onze kringen beoefenaars heeft gevonden. In humanistische handen wordt zij maar al te gemakkelijk de bijl, die aan den boom van het gezag den laatste slag toebrengt.

Uit den aard van de zaak dringt zij ook diep door in de paedagogiek en verstrekt daaraan belangrijke gegevens, waarvan de opvoeder dankbaar gebruik zal maken. Wanneer zij erop wijst, dat het, met het oog op de geestelijke leiding van de jeugd, in de eerste plaats noodig is, die jeugd te bestudeeren en haar te begrijpen om zoo met tact en liefde op haar ontwikkeling in te werken, dan ligt daarin veel dat de behartiging waard is. Ieder geeft toe, dat opvoeding heel iets anders is dan dressuur en dat een straf militair régime, werktuigelijk op onze kinderen toegepast, een funeste uitwerking moet hebben. Of daar in vroeger tijd wel altijd rekening mee gehouden is, is zeer de vraag. Toch kunnen wij ook in het moderniseeren van onze paedagogische begrippen en methoden bijna niet voorzichtig genoeg zijn, dat wij nu niet in een ander uiterste vervallen. Nooit mag in de opvoeding het gezagsmoment worden gemist. Een van de allervoornaamste geestelijke lessen, die het kind heeft te leeren, is: buigen, bukken voor hooger autoriteit. Met het oog op haar geestelijk welzijn, blijft het een gebiedende eisch, dat de jeugd heterocratisch worde geleid.

Want het moderne leven in zijn sterk geproponceerd autocratisch zelfbewustzijn ligt veel dicht bij ons en infecteert ons veel sterker dan wij zelf vaak vermoeden. Het is er niet alleen daar waar het in zijn meest extreme uitingen afstoot door tuchtelooze verwildering, maar het begint al daar, waar de hoogheid van de souveriniteit Gods wordt aangetast, aanvankelijk vaak nog onder nauwelijks merkbare vormen.

Dat het ook aan ons niet ongemerkt voorbijgaat, blijkt, om maar iets te noemen, o.a. wel uit de

anti-dogmatische strooming die in anti-christelijke en zelfs in kerkelijke kringen hoe langer hoe breder wordt en hoe langer hoe meer de geesten gaat beheerschen. Het begint gewoonlijk met de loslating van het dogma om alleen de Schrift als normatief te erkennen, straks worden dan uit de Schrift de zoogenaamde religieus-ethische waarheden als uit den bolster uitgepeld om zoo alleen voor den Christus te buigen. Bij dien Christus wordt dan op den duur weer het zwaartepunt verlegd naar het menselijke in Hem en aldus glijdt men verder. Zoo dringt het moderne leven de kerk binnen of, om het anders te zeggen: zoo valt ook nu nog weer de Renaissance de Reformatie aan.

Er is hier eindelijk nog één omstandigheid, die te merkwaardig is om er niet met een enkel woord op te wijzen. Ik bedoel deze, dat het moderne leven geen gezag verdraagt, maar wel dwang duldt. Het zou te ver voeren, hier naar een verklaring van dit verschijnsel te zoeken, en daarom bepaal ik mij er toe om met een paar voorbeelden dit ietwat paradoxaal klinkende feit te constateeren. Het verschijnsel is trouwens zoo algemeen, dat wij het in allerlei kringen vinden: de voorbeelden liggen letterlijk voor het grijpen.

Welke rechtgeaarde vaderlander pruttelt en moppert niet over de zich steeds verder uitbreidende overheidsbemoeiing, waardoor het maatschappelijk en persoonlijk leven almeer in zijn bewegingsvrijheid wordt belemmerd? Maar het blijft bij pruttelen en mopperen en ten slotte laten wij ons dwingen.

Een tweede voorbeeld, dat ik volstrekt niet met onvriendelijke bedoeling aanhaal, maar dat als symptoom te tekenend is om het niet te noemen, vind ik in de Nederlandsch Hervormde Kerk. Als genootschap leeft zij niet naar de wet van Christus, maar onder de vigeur van een menschelek reglement. Men zucht, klaagt, ageert, protesteert, maar daar blijft het bij.

Een derde voorbeeld, als uiting van het typisch moderne leven nog veel karakteristischer dan de beide vorige, kies ik uit de moderne arbeidersbeweging. De vierde stand is het moderne leven binnengetrepen, neemt krachtig deel aan de cultuurtaak, bepaalt mee de toekomstige ontwikkeling van onze beschaving en tracht die zoo veel mogelijk van haar geest te doordringen. De arbeider is zich zijn kracht bewust, hij voelt zich. En de zenuw van die kracht ligt in de straffe tucht van de organisatie. De arbeider is sterk, niet dank zij het gezag, maar dank zij den dwang. Ieder voelt het onderscheid. Het gezag handhaaft de zedelijke vrijheid, breekt den wil niet, maar vraagt het vrijwillig offer van eigen inzicht en belang. De dwang laat geen plaats of keus voor den individueelen wil, maar heerscht door den collectieven. De tot bekeering komende zondaar knielt voor God. De tot inkeer komende communistische partijgenoot kruipt voor Stalin. Ook een trekje van het moderne leven, dat gebroken heeft niet met de wet, maar met de Wet van God.

Naast de verwerping van het supranatureel gezag vinden wij intusschen ook den tweeden karaktertrek van de Renaissance in het moderne tijdbeeld duidelijk zichtbaar terug: haar diesseitige oriëntering.

In zijn mooie boek: „Herfsttij der Middeleeuwen“ maakt Professor Huizinga de opmerking, dat in de achttiende eeuw een nieuwe tijd begint, waarin de levensbangheid van vroeger heeft plaats gemaakt voor moed en hoop. Eigenlijk is het eerst de achttiende eeuw, zegt hij, die dit besef brengt. „De Renaissance had uit andere bevredigingen haar energische levensaanvaarding gepu. Eerst de achttiende eeuw verheft de volmaakbaarheid van mensch en samenleving tot haar grondleerstuk en het economische en sociale streven der volgende eeuw verliest daarvan enkel de naïfiteit, niet den moed en het optimisme“.

Tot zoover het citaat. Huizinga verklaart de optimistische levenshouding, die zoo kenmerkend is voor de achttiende eeuw, wel niet rechtstreeks uit de Renaissance omdat ook andere oorzaken daartoe hebben meegewerkt, maar dat zij mee den stoot ertoe gegeven heeft staat wel vast.

De volmaakbaarheid van den mensch — zegt Huizinga — is door de achttiende eeuw tot haar grondleerstuk verheven en is dit gebleven tot op dezen dag. Een dergelijke uitspraak van deze zijde is merkwaardig genoeg om haar even vast te leggen. Ook het humanisme, dat zich zoo graag laat voorstaan op zijn onbevooroordeeldheid, heeft dus zijn dogma. Wij zouden het zelfs in zijn sterk diesseitige oriëntering, kunnen noemen het dogma van het moderne chilisisme.

In verband hiermee krijgt nu ook de zoo typisch modern aandoende term „zich uitleven“ zijn eigenlijke beteekenis. Op den klank af zou hij den indruk kunnen maken alsof de moderne mensch zich als ideaal had gesteld, voor geen excessen, welke ook, uit den weg te gaan, indien zij maar levensgenot brengen. Zulke menschen zijn er helaas genoeg, maar het zijn uitwassen, waartegen de samenleving zelf vooralsnog heftig reageert. De term heeft dan ook een anderen inhoud. Wij zijn hem al tegengekomen in de periode van de Renaissance als omschrijving van het privilege van den rijk begaafde die, als homo universalis, alle cultuurgoe-

deren va
had en
den bek
te ledige

In on
democra
toekomst
schelijke
haar be
is uitges
zadigen.
niet alle
wordt d
suggestie
mensche
het gel
sterkt
der vor
op de g

Amste

*) J. Hu

Veroor

Volger
classis

ken zich
ciaal in

In „D

inverba

Naar
land or
Staat c

constan
sidie-a
welken

Nu c
Kerken
burg ee

plaats
kerk va
werd in

dat de
mijn tes
Luttera

Deze as
's-Hert
naar „E

genome
1. Da
vincie

is, en d
heidsco
of aan

2. D
het Ger
drijven,

dient te
voorwa
zoo mag

aanvaan
getuigen
tegenov

worden
Het is

deze te
zijde he
toevallige

Met h
dat in de
afstand

dat het
niet van
kantteke

In de
natuurlijk
volkom

Dit ne
weer vra

leen toeg
having

met de t
gaan, be

aan de
scheiden

te spreke

In de

wij bezw

provincie

heid pas

meentebe

een bepa